УДК 94(477.51):341.485

Ірина Еткіна

ГОЛОДОМОР ТА РЕПРЕСІЇ У РАЙОНІ ДІЯЛЬНОСТІ ВАРВИНСЬКОГО ПОЛІТВІДДІЛУ МТС

DOI: 10.58407/litopis.240514
© І. Еткіна, 2024. CC BY 4.0
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2066-4045

Метою статті *є розгляд трагедії Голодомору-геноциду та репресій українського народу у 1932–1934 рр. на матеріалах Варвинського політвідділу МТС.*

Для цієї студії використано ***методологічний підхід*** *«локальної історії», а також загальнонауковий метод індукції. Запропонована методологія дозволяє на основі великої кількості архівних джерел робити висновки як про явище Голодомору та пов'язані з ним репресії в цілому, так і визначати регіональні особливості.* ***Наукова новизна*** *розвідки полягає в тому, що проблема політвідділів МТС на матеріалах Чернігівщини не досліджена, на теренах України також не знайшла системного вивчення, незважаючи на велику увагу до тематики Голодомору в цілому.*

Опрацьовані матеріали дозволили дійти таких ***висновків****. Доведено, що матеріали політвідділів МТС є важливим історичним джерелом з тематики Голодомору-геноциду, до якого були залучені як документи самого політвідділу МТС, так і місцевих радянських установ, що перебували в його зоні діяльності. Голодомор-геноцид тривав у районі діяльності Варвинського політвідділу МТС і в 1933, і продовжувався у 1934 рр., де у внутрішній документації радянська влада визнавала наявність сімей без засобів для існування та факти пухлості й смерті на ґрунті голоду. Саме в цій місцевості було зафіксовано факти людоїдства та створення т. зв. «чорних штабів», тобто «фізичних методів впливу» задля вибивання хлібопоставок. Проаналізовано причини репресій місцевих керівників в означений час. Зроблено висновки про помсту сталінського керівництва українському селянству за опір, що селянство чинило радянській владі у 1917–1921 рр.*

Ключові слова: *голодомор, Варвинський політвідділ МТС, репресії, селянство, «куркулі».*

Тематика Голодомору-геноциду набрала ще більшої актуальності впродовж повномасштабного вторгнення держави-агресора, яка знову намагається знищити українське населення. Тому одне із завдань сучасного історика полягає, на нашу думку, в «олюдненні» історії. Для українського суспільства ця тема перестане бути байдужою, коли наповниться знайомими місцевими прізвищами як жертв, так і винуватців трагедії, для чого й має слугувати «локальна історія».

Роль політвідділів МТС в організації Голодомору-геноциду українського села та наявна історіографічна база цієї тематики вже була нами розглянута в попередній студії[1]. Вичерпну характеристику наявної історичної літератури по Чернігівщині з тематики Голодомору-геноциду подано в доробку чернігівських дослідників Демченко Т. та Гороха М.[2] Мартиролог та окремі документи вміщені в проєкті «Національна книга пам'яті жертв голодомору» по Чернігівській обл.[3] Проте ця тема на матеріалах Варвинщини не стала предметом окремого дослідження.

Фонди політвідділів МТС були ретельно «вичищені» радянською владою в др. пол. ХХ ст. з метою приховування масштабів голоду. Однак знищити всі сліди злочинів їм не вдалося: у руки істориків потрапляють досить цікаві документи, що свідчать про злодіяння радянської влади. Політвідділи МТС у 1933–1934 рр. мали максимальну інформацію про стан району їхньої діяльності як безпосередньо від своїх працівників, що виїжджали в села, так і від місцевого керівництва та партосередків.

Так, цінну інформацію надає звіт Антонівського територіального та колгоспного партійних осередків КП(б)У за період з червня 1932 по грудень 1933 рр. Уся провина за стан села в цьому документі лягає на плечі попереднього голови сільради Діденка М., який видавав власні «прикази», що повинні були виконуватися як «закони», що сталінською лек-

[1] Еткіна І. Політвідділи МТС – Кремлівська окупаційна адміністрація 1933–1934 рр. на півдні Чернігівщини. *Сіверянський літопис*. 2023. № 5. С. 25–33.
[2] Демченко Т., Горох М. Колективізація та Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині: забуттю і прощенню не підлягає. Чернігів: ПАТ «ПВК "Десна"», 2017. 100 с.
[3] Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Чернігівська область / Редкол.: Хоменко В. (голова) та ін. Чернігів: Деснянська правда, 2008. 1060 с.

сикою називалося методом «зажиму». У 1932 р., щоб виконати хлібозаготівлі, в кабінет голови сільради, де також був присутній голова парторганізації, викликалися окремі комуністи (Горох, Карпов та ін.), і на столах лежали револьвери. Також були створені «чорні штаби» на кутку Ковалівка, куди голова сільради втягнув члена сільради Малишенка Івана та секретаря комсомольського осередку Андрієнка Павла, які запрошували селян у штаб та «вживали фізичних впливів», що розглядали судові органи[4].

Подекуди розкуркулення відбувалося з вигодою для комуністичного активу села. Той самий Діденко М., Андрієнко П. та член сільради Мінько Іван присвоїли собі майно розкуркуленого Сергієнка Івана Мироновича. Актив був «частково розкладений» – тобто не відповідав тій ролі, що на нього покладало вище керівництво в Кремлі. Далі документ наголошує на невдоволенні пересічних селян: «…настрій з боку значної частини села як одноосібників, так і колгоспників проти активу села і старого керівництва був нездоровий, куркульство не спало і підбурювало маси на саботаж проти мироприємств Радвлади»[5]. Як бачимо, стратегією впровадження Голодомору на місцях був розкол українського села, натравлювання одних – комуністів, колишніх бідняків, активу проти інших – «куркулів», саботажників.

Документ визнає, що в 1933 р. окремі господарства отримали більший план по здачі хлібозаготівлі від фактичної наявності землі, що відбилося на нормальну здачу поставок. Тобто читаємо, що одноосібники отримали нереальні плани хлібопоставок, що призводило до голоду.

Двох було виключено з партії: Раєвського Павла за зрив збиральної кампанії, розклад трудової дисципліни та співчуття споживацьким настроям (тобто голодуючим селянам). Кандидат у члени партії Гаєнко Іван виключений за дезертирство. Для охорони на час збиральної кампанії було виділено 10 осіб об'їждчиків, призначено комуніста тов. Сенченка Г. відповідальним. Організовано оперативну бригаду по 3 особи, які щодня й щоночі берегли колгоспну власність.

Усього вироблено в колгоспі 96 тис. трудоднів із запланованих 100 тис. На трудодень у 1933 р. припало 2 кг зерна, а у 1932 р. – 690 грам. (і те, і інше означає продовження голодомору). Це визнають і автори документа: «Моральний, економічний стан одноосібника, колгоспника в 1933 р. був скрутний. Мали факти пухлості, смерті»[6]. При цьому слухняно визнають винними в усьому класових ворогів – куркулів та підкуркульників, які «направляли свою зброю, використовуючи тяжкий матеріальний стан села»[7]. У 1933 р. із 17 заяв про вступ до колгоспу 11 заяв були «куркульськими». Тобто в минулому заможні селяни задля порятунку від голоду готові були вже вступати до колгоспу. Але «куркулю» Ничику Сергію згадали, що він колись мав землі 20 га, пасіку 40 вуликів, ковальню, двигуна з молотаркою, млин до двигуна, користався найманою працею. Марченко Маруся була проти заходів радянської влади. Очевидно, усім було відмовлено у вступі до колгоспу[8].

Навкруги поповзли чутки («куркуль агітував»), «що в Антонівці всі вимерли, висить чорний прапор», хліб не убирається, колгосп платить по 25 пуд. за збирання 1 га. Почувши подібне, до Антонівці прийшла група чернігівців.

Автори документа скаржилися, що велася агітація проти обов'язкової поставки хліба: «…чого там сіяти та збирати, коли все рівно заберуть "зустрічними"»[9]. На зрізанні колосків піймали «куркульку» Ничикову.

Дійшло і до людоїдства «ледаркою» Тарасенковою Йовдохою, яку затримали; жертвою стала дівчина 15 років Андрієнко Марфа. Мало місце вбивство дівчини 12 років Михайленко Марусі бродягою Яковом Назимом, який убив її ножем під час пограбування харчопродуктів. Сам утік. Окремі громадяни вдавалися до самосуду бродяг, які займалися крадіжками[10].

Автори документа скаржилися на саботаж частини села в питаннях поставки картоплі та олійного насіння державі. Також партійна організація вела боротьбу з проявами «опортунізму» (читаємо як співчуття селянам) окремими комуністами (Міроненко Максим, Сенченко Т.), що проявляли бездіяльність у боротьбі за хлібопоставки, картоплездачу. Парторганізація визнавала свої помилки через неповне виконання поставок картоплі та олійного насіння в умовах, коли в селі була масова смертність та пухлість населення від голоду, факти людоїдства[11].

[4] Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. П-795. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 30 зв.
[5] Там само. Арк. 30 зв.
[6] Там само. Арк. 32 зв.
[7] Там само. Арк. 32 зв.
[8] Там само. Арк. 30–32.
[9] Там само. Арк. 32 зв.
[10] Там само. Арк. 32.
[11] Там само. Арк. 33.

В іншому документі вказані основні показники діяльності колгоспів цього ж с. Антонівка Варвинського р-ну на грудень 1933 р. Тут серед іншого визнається, що 10 сімей не мають засобів до існування. Розподіл наслідків господарювання ще не закінчено. Ще не колективізованими залишилися 253 господарства. Виявлено 3201 незаконно записаний трудодень. Для охорони посівного матеріалу працювали 2 сторожі[12]. Тобто в селі продовжується голод, а керівництво намагається зменшити кількість записаних трудоднів, і до кінця грудня ще не розподілили грами зароблено хліба.

Не краща ситуація і в сусідньому с. Дащенках у р-ні діяльності Варвинської МТС. Начальник політвідділу Шпак інформував начальника політсектора обласного земельного управління Кудрявцева про те, що колгосп перевиконав натуроплату МТС в кількості 201,66 центнера, при цьому становище в господарстві вельми скрутне – колгоспникам діставалося не більш 900 грам хліба на трудодень. Крім того, на лютий 1934 р. в селі було 15 господарств, позбавлених засобів для існування, колгосп допомогти був не в змозі, бо не вистачало зерна на посів. Ці люди при слабкому здоров'ї працювати не могли, допомоги від колгоспу нічим було давати. Начальник політвідділу просив повернути в колгосп перевиконану кількість зерна, але справа дуже затягувалася[13]. Цей документ наочно демонструє, що на півдні Чернігівщини голод продовжувався і в 1934 р., оскільки 900 г хліба на трудодень мовою цифр означало голодомор.

Розподіл між колгоспниками натуральної та грошової частини колгоспного заробітку в зоні діяльності Варвинської МТС здійснювався лише на початку 1934 р. 11 колгоспів на січень 1934 р. розподілили натуральну частину, а грошову не вдалося, бо різні установи та підприємства заборгували колгоспам. Замісник начальника політвідділу Варвинської МТС Матусяк звітував, що по 6 колгоспам «зовсім нема чого розподіляти, у них припадає на трудодень менше 2 кілограм, крім того не діставало посівного матеріалу»[14]. Так, у Гніденцях на трудодень припадало 889 г, не діставало посівматеріалу 121 ц, в Антонівці ці цифри складали 1,4 кг та 1404 ц, у Дащенках відповідно – 1,08 кг та 1102 ц, в Озерянах – 1,209 кг та 880 ц, в іншому колгоспі села – 1,074 кг та 179 ц, в Журавці – 1,048 кг та 753 ц. Політвідділ не знав, що робити з такими результатами господарювання і просив розпоряджень «зверху»[15].

Цю інформацію начальник політвідділу Варвинської МТС Шпак доповідав начальнику політуправління Наркомзему СРСР, начальнику політсектора Наркомзему УРСР та начальнику політсектора Чернігівського обласного земельного управління, пояснюючи проблеми великими втратами врожаю та поганою організацією господарювання. Наверх доповідалося про окремі випадки опухань у 5-ти колгоспах, де на трудодень припадало менше 2-х кг зерна й не було можливості засипати посівні та страхові фонди. Зокрема у Дащенках 10–15 сімей колгоспників «на межі голодування», політвідділ «своєчасно відреагував» і видав їм аванс за рахунок зароблених трудоднів, не чекаючи остаточного розподілу врожаю. У с. Антонівка одна колгоспниця самочинно виїхала з колгоспу й прислала лист на ім'я голови колгоспу такого змісту: «Я знайшла собі кращу роботу і не хочу голодувати у вашому колгоспі, прошу виключити мене з членів»[16].

На голод у 1934 р. скаржилася управа сільськогосподарської артілі ім. Постишева с. Брагінці. На травень 1934 р. артіль складалася зі 121 господарства, із яких 56 господарств зовсім не мали чого їсти, та були вже пухлих 6 сімей. Управа доповідала, що вони не ледарі й мали зароблені трудодні, наприклад:

«1) Давиденко Терешко має трудоднів 56.42 стар. колгосп.
2) Шибченко Варка Влас. –//– 41.82 нов. колгосп.
3) Литовченко Ілько Паф. –//– 188.14 стар. колгосп.
4) Лутай Петро Корнійов. –//– 41.32 нов. колг.
5) Судорський Іван Кр. –//– 24.00 нов. колг.»[17].

Керівництво артілі просило у політвідділу Варвинської МТС харчової допомоги.

На правах офіційних донощиків у селах працювали сількори місцевих газет. Так, секретар редакції газети «Ударник» Калюжний та сількор цієї газети подали матеріал замісннику начальника з оперативної роботи політвідділу Варвинської МТС для розслідування. Там указувалося, що об'їждчики колгоспу ім. Косіора в с. Дащенки Бойко В.Ю., Бойко І.Ю., Бойко Т.О., Назарко Грицько забирають торбинки з колосками або нам'ятим зерном у дітей-крадіїв та не здають їх у комору, а забирають собі. Голова управи колгоспу Бойко Семен Юхимович спеціально не організував збирання колосків дітьми, щоб зали-

[12] ДАЧО. Ф. П-795. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 26.
[13] Там само. Спр. 7. Арк. 43.
[14] Там само. Арк. 73.
[15] Там само. Арк. 73.
[16] Там само. Арк. 79.
[17] Там само. Спр. 11. Арк. 86.

шити цей заробіток своїм братам-об'їздчикам. Донос також указував, що голова управи розставив своїх родичів – «братів, зятів, сватів і хороших кулаків» на вигідні посади біля молотарки, де вони крадуть зерно вже другий рік поспіль, печуть пшеничні коржі та варять галушки, пиячать і їдять то все з колгоспним медом вночі у Приліпки П.Ф., колишнього розкуркуленого, якому голова колгоспу доручив годувати трактористів. За одну ніч перепекли цілий пуд борошна, а вранці управа дозволила роздати колгоспникам до молотарки на спільне харчування по 150 грам зерна. Вочевидь, автор дописів-доносів, обдурений радянською пропагандою, щиро вірив, що в колгоспних бідах винуватий голова колгоспу, халатний комірник Бойко П.П., у якого діти розкрали жито, родичі голови колгоспу Середа Іван, Сергій та Федор, що, перевозячи зерно, крадуть собі по кишеням та ін.[18]

Ці ж газетярі доносили й на комірника колгоспу «Червоний прапор» с. Озеряни Федину Каленика Андрійовича за «розтранжирювання колгоспного хліба» та глузування над колгоспниками-ударниками, яким казав: «Пропадете як мухи в окропі, так і ви з голоду»[19]. У дійсності ж Сталін та його оточення упокорювали голодом українське село, поділивши його на протилежні табори, де одні колективізували, розкуркулювали, обкрадали, доносили на інших. Але документи газети «Ударник» також свідчили, що голод тривав і в 1934 р., бо діти, як і роком раніше, намагаються винести з колгоспних полів колоски.

Сількор Кольченко писав до газети «Ударник» про те, що колгоспникам с. Гніденці неправильно обліковують трудодні. Колгоспники перевиконують норму, сподіваючись, що заробили 1,25 чи 1,5 трудодні, а отримують лише 0,62 і менше трудодня. А бували випадки, що за день роботи трудодні взагалі не записувалися. Так, Вовк Пилип та Бойко Опанас заволочили 8 га, але їм нічого не записали[20].

На 1934 р. селянство вже було психологічно зламане, байдуже та слухняне. Про це свідчить політичне донесення начальника політвідділу Варвинської МТС Шпака «Про хлібозакупки». 15 вересня 1934 р. вийшла постанова ЦК КП(б)У та РНК УРСР «Про хлібозакупки» про обов'язкову закупівлю хліба по Україні в розмірі 15 млн. пудів. Попередньо для «роз'яснювальної роботи» в села виїхали працівники політвідділу, райпарткому, голова райвиконкому, уповноважений РНК. Шпак задоволено повідомляє, що в основному селяни «з великим ентузіазмом зустріли постанову партії і уряду про хлібозакупки і дали самий рішучий опір на загальних зборах всім куркульським і рвацьким тенденціям окремих елементів»[21]. Навіть колгоспи, звільнені від участі у хлібозакупках, самі виносили рішення про продаж хліба державі (колгосп ім. Л. Журавської сільради).

На загальних зборах колгоспів ім. Сталіна та «Червона Україна» Богданівської сільради проти хлібозакупки виступила колгоспниця Кузьменко, мотивуючись тим, що «хліб продамо, а самі будемо голодувати». Але ударники тут же назвали її ледаркою, яка виробила всього 40 трудоднів і ховалася від роботи та бригадира. У Макіївському колгоспі «Жовтнева зоря» були допущені «контрреволюційні виступи» (читаємо як спроби дати відсіч на продовження голоду). Колгоспник Козел сказав, що спершу треба забезпечити хлібом себе, а потім продавати державі. Навіть окремі активісти виступили проти хлібозакупки, бо з ними провів роботу колишній парторг Бутенко та колишній голова сільради, засуджений за розбазарювання колгоспного майна. Але на наступний день сюди навідався Шпак, і всі засудили «політичну сліпоту і втрату класової пильності», вирішивши продати державі 300 ц хліба. Тільки один п'яний колгоспник спитав «а що буде, якщо не продати хліба державі?»[22]

У Монтянському колгоспі Варвинської сільради голова колгоспу Небрат провів роботу, після якої рішення про хлібозакупки прийнято не було. Після появи співробітника політвідділу збори вирішили продати державі 996 ц хліба, а Небрата виключили з комсомолу. Голова колгоспу «Нове життя» Петриченко, сподіваючись на свої сили, вирішив провести збори із цього питання без працівника політвідділу. Але селяни ухвалили продати державі не заплановані 190 ц, а лише 100 ц. Наступного дня прибув замісник начальника політвідділу з партмасової роботи, і колгосп прийняв потрібне для політвідділу рішення[23]. Отже, на прикладі питання про хлібозакупівлі можемо зрозуміти роль політвідділів МТС у добиванні українського села після страшних 1932–1933 рр.

Упродовж років голодомору радянські органи влади за наказом сталінського керівництва намагалися вести пошук «петлюрівського елементу», тобто всіх, хто в роки визвольних змагань підтримував українську державність. Член робітничо-селянської інспекції В. Кравченко та члени колгоспу с. Брагінці В. Сударський та В. Гуренко написали до

[18] ДАЧО. Ф. П-795. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 72.
[19] Там само. Арк. 76.
[20] Там само. Спр. 13. Арк. 145.
[21] Там само. Спр. 7. Арк. 45.
[22] Там само. Арк. 46.
[23] Там само. Спр. 7. Арк. 45–46.

робітничо-селянської інспекції при райвиконкомі доповідну записку на Десятника Прокопа Прокоповича, який у часи Першої світової війни був підпрапорщиком та отримав звання георгіївського кавалера, а в роки революції встиг повоювати в петлюрівській, денікінській арміях та командиром більшовицького загону, де з-під варти випустив білого офіцера. Під час продрозкладки працював при Озерянському волвиконкомі, де «добре полатав собі штани, а недоліки замазав горілкою». Далі його звинувачують у тому, що, бувши головою Брагінецької сільради в 1920 р., зв'язався з бандою Погибка, разом з якою проводив пограбування та побої. Десятнику інкримінували замовлення вбивства голови комітету незаможних селян Коротуна Наума на ґрунті ревнощів та самосудом убитого Чуха Явтуха, за що Прокопа арештували, але він відкупився й залишився позбавленим виборчих прав за бандитизм.

У часи суцільної колективізації в 1930 р. Прокоп Десятник організовував селян на масовий вихід з колгоспу, за що й було подано 60% заяв, за це прославився в прилуцькій газеті як зривник колективізації. Цього ж року він зв'язується з бандою Клітки, який «тероризував колгоспи» (читаємо як повставав проти колективізації). У 1931 р. був змушений вступити в колгосп, де пробув 5 днів, а потім самовільно забрав свою кобилу та воза і на рік утік на Кавказ. Повернувшись, потрапив членом управи колгоспу й завідуючим дитячими яслами, «де теж полатав штани, торгуючи нещасними грамами хліба та печива, що давалося для дітей, а вони його не бачили і вмирали з голоду». Далі в доповідній записці вказано, що за наказом Прокопа Десятника зерно перевозилося вночі, під час чого зникли три підводи жита. Автори документа вказують і на те, що корови колгоспників впрягалися та працювали в полі, тоді як Прокоп Десятник свою корову в ярмо не віддав і не вніс до колгоспу жодної копійки власного майна. Доповідна записка додавала штрихи про грубість та матюки керівника в поводженні з колгоспниками й просила робітничо-селянську інспекцію його звільнити, бо колгоспники мовчали через страх[24].

Справу розслідував замісник начальника політвідділу Варвинської МТС Матусяк. Він підтвердив усі факти, викладені в доповідній записці, і ще додав інформацію про те, що Прокоп Десятник служив також і в війську гетьмана П. Скоропадського в Полтаві. Як бачимо, страшні епохи створювали вкрай складних особистостей. Прокоп Десятник у роки національно-визвольних змагань встиг повоювати чи не за всі воюючі армії, хоча в більшовицький загін залучався як воєнний спеціаліст примусово. Він чинив опір колективізації, але міг мімікрувати та пристосуватися до радянської влади, підшукуючи собі вигідні посади. Межа між катом і жертвою в роки голодомору була вкрай тоненькою: поки він залишав на голодну смерть дітей з ясел, політвідділ МТС уже збирав матеріали й на нього як проти «петлюрівського елементу», знімав з посади члена управи колгоспу.

Улітку 1934 р. Варвинський райком КП(б)У та політвідділ МТС паралельно розслідували т. зв. «Гнідинську справу», яку парторг колгоспу «Червона зірка» Чопок доніс самому другому секретарю ЦК КП(б)У П. Постишеву. Ця справа була про зловживання, «розбазарювання та розтягування колгоспного майна». Два комірника вже були засуджені цією справою на 6 та 7 років таборів, завідуючий пасікою – на 1 рік, завідуючий птахофермою сховався від суду. Але з легкої руки парторга справа дійшла до вищого районного керівництва. Так, Олександру Євстратову, який працював на момент 1933 р. завідувачем земельним відділом Варвинського району, згадали два будинки та млин його батька, а також висування «куркулів» (міцних господарів у селі) на керівні посади, коли в 1927 р. він був головою сільради. Своїх багатих родичів він просунув і в комітет незаможних селян (КНС). У сільраду та КНС прийняли Телуха Григорія, який пізніше організував «політбанду» (опір колективізації), за що був розстріляний за рішенням ГПУ. Актив КНС протестував проти прийому «куркулів», але Євстратов мотивував тим, що «вони виправдовують себе в роботі». У с. Гнідинці було розкуркулено близько 70 господарств. Євстратов через своїх родичів і друзів Кушвіда Афанасія та колишнього петлюрівця Соляника Свирида забрали всі речі розкуркулених, які десь поділися. Будинок, майно та цінності дрібного поміщика Онищенка забрав собі Євстратов, а свій будинок продав бідняку. До розкуркулення був призначений і тесть Євстратова піп Панченко. Але Євстратов затягнув цю справу, а через 5 днів у будинку вже нічого не залишилося, піп приховав усі свої цінності. Євстратов був винним у тому, що прилаштував на роботи та на навчання дітей священника. А будь-яку опозицію виживав із села та виключав з партії.

У період колективізації О. Євстратовим був організований «куркульський» союз обробки земель з 13 господарств, куди бідняків не прийняли. Не зважаючи на все це, Євстратова Олександра забрали на керівні посади в район, перед цим він встиг поставити всіх своїх родичів на відповідальні та прибуткові роботи в колгоспі.

[24] ДАЧО. Ф. П-795. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 39–42.

Євстратов Семен – дядько Євстратова Олександра – колишній секретар Робітничо-селянської комісії, син підрядника з будівництва храмів, мав 10 га землі, які здавав з половини врожаю, колись служив у Червоній армії, звідки дезертирував. Перебуваючи на посаді уповноваженого із засіву в с. Гнідинці, давав такі настанови: «…сійте як попало, тільки від дороги гарно заволочіть, щоб начальство не бачило, коли буде проїжджати. Все рівно хліб забере держава. Коні погані – чорт з ними, будуть ковбаси»[25]. У результаті колгосп отримав проддопомоги 1000 пудів і ще потребував.

Також у цю справу були втягнуті завідуючий організаційним відділом райпарткому Біленко, колишній голова РСК Козаков, колишній голова сільради Кушвід. Усі вони були в курсі справ про зловживання, але не перешкоджали, а покривали, тодішньою лексикою – «замазували» справу[26]. Отже, за підготовленими матеріалами на них чекала «чистка партії».

Ця справа, яку вів політвідділ Варвинської МТС, наявно демонструє, що всі звинувачення тих років починаються із соціального становища особи в дореволюційний період та її ставлення до встановлення радянської влади. Тобто радянська держава відверто мстилася селянам за непослух та опір у 1917–1921 рр. Також ці документи цікаві тим, що викривали методи розкуркулення селян. Варто зазначити, що заможніші селяни, намагаючись урятуватися від голодомору, пристосовувалися до вимог радянської влади, створювали СОЗи, проникали в місцеве керівництво, але рано чи пізно на них усе одно наклеювали ярлик «куркулів» і вони підпадали під репресії. Особливо ретельно радянська влада вишукувала серед селянства «петлюрівський елемент», тобто тих, хто в роки національно-визвольних змагань боролися за українську державність.

Отже, опрацьовані джерела переконливо доводять, що Голодомор-геноцид тривав у районі діяльності Варвинського політвідділу МТС і в 1933 р., продовжувався і в 1934 р. У внутрішній документації радянська влада визнавала наявність сімей без засобів для існування та факти пухлості та смерті на ґрунті голоду. Населення було доведено до такого відчаю, що траплялися факти людоїдства та вбивства дітей. У самих бідних колгоспах на трудодень припадало менше 2 кг зерна, а нерідко і менше одного. Мовою цифр це означало голодування майже всіх колгоспників, крім керівництва, оскільки заробити трудодень було вкрай важко для ослабленої людини. Крім того, трудодні «забували» записати або перераховували не на користь колгоспників.

Документація політвідділів тих часів слухняно звинувачує в усіх бідах «куркулів», «підкуркульників», «опортуністів» (актив села, що співчував голодуючим селянам), комірників чи об'їждчиків, які втратили пильність, місцевих керівників. Але радянська документація сама промовисто свідчить проти кремлівського керівництва, яке свідомо пішло на знищення селян-українців. Адже воно було цілком обізнане із ситуацією на місцях і вимагало хлібоздачі так вимогливо, що в селах доходило до використання револьверів для вибивання хліба та створення «чорних штабів». Незважаючи на лютий голод в селах Варвинщини, колгоспи перевиконували окремі показники та мали в боржниках безліч радянських установ.

References

Demchenko, T., Horokh, M. (2017). Kolektyvizatsiia ta Holodomor 1932–1933 rr. na Chernihivshchyni: zabuttiu i proshchenniu ne pidliahaie [Collectivisation and the Holodomor of 1932–1933 in Chernihivschyna: can't be forget or forgive]. Chernihiv, Ukraine.

Etkina, I. (2023). Politviddily MTS – Kremlivska okupatsiina administratsiia 1933–1934 rr. na pivdni Chernihivshchyny [Political departments of MTS – the Kremlin occupation administration of 1933–1934 in the South of Chernihivschyna]. *Sivierianskyi litopys – Siverian chronicle, 5*, P. 25–33.

Khomenko, V. (Ed.) (2008). Natsionalna knyha pamiati zhertv Holodomoru 1932–1933 rr. v Ukraini. Chernihivska obl. [National book of memory of the Holodomor victims of 1932–1933 in Ukraine. Chernihiv region]. Chernihiv, Ukraine.

Еткіна Ірина Ігорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Etkina Iryna – candidate of historical sciences, docent of the department of world history and international relations, T. Shevchenko National university «Chernihiv collegium» (53 Hetman Polubotko St., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: etkina@ukr.net

[25] ДАЧО. Ф. П-795. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 35.
[26] Там само. Спр. 9. Арк. 31–35.

HOLODOMOR AND REPRESSION IN THE AREA OF ACTIVITY OF VARVYN POLITICAL DEPARTMENT OF MTS

The purpose of the article *is to consider the tragedy of the Holodomor-genocide and the repression of the Ukrainian people in 1932–1934 based on materials of the Varvyn political department of MTS.*

For this study, ***the methodological approach*** *of «local history» was used, as well as the general scientific method of induction. This methodology allows drawing conclusions on the basis of a large number of archival sources both about the phenomenon of the Holodomor and related repressions in general, as well as determining regional features.*

The scientific novelty *of the intelligence lies in the fact that the problem of the political departments of MTS on materials of Chernihivschyna has not been investigated. It also did not find a systematic study on the territory of Ukraine, despite the great attention paid to the subject of the Holodomor as a whole.*

The processed materials made it possible to come to the following ***conclusions****. It has been proven that the materials of the political departments of MTS are an important historical source on the subject of the Holodomor-genocide, which involved both the documents of the political department of MTS and local Soviet institutions that were in its area of activity. The Holodomor-genocide continued in the area of activity of the Varvyn political department of MTS in 1933, and continued in 1934, where the Soviet authorities acknowledged in their internal documentation the presence of families without means of subsistence and the facts of swelling and death due to starvation. It was in this area that the facts of cannibalism and the creation of the so-called «black headquarters», that is, «physical methods of influence» in order to knock out bread supplies. Reasons for the repression of local leaders at the specified time are analyzed. Conclusions were made about the revenge of the Stalinist leadership on the Ukrainian peasantry for the resistance they offered to the Soviet government in 1917–1921.*

Key words: *famine, Varvyn political department of MTS, repression, peasantry, «kurkuls».*

Дата подання: 29 червня 2024 р.
Дата затвердження до друку: 19 вересня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Еткіна, І. Голодомор та репресії у районі діяльності Варвинського підвідділу МТС. *Сіверянський літопис.* 2024. № 5. С. 114–120. DOI: 10.58407/litopis.240514.

Цитування за стандартом APA

Etkina, I. (2024). Holodomor ta represii u raioni diialnosti Varvynskoho pidviddilu MTS [Holodomor and repression in the area of activity of Varvyn political department of MTS]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle, 5*, P. 114–120. DOI: 10.58407/litopis.240514.